

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ และมีความสามารถที่จะปรับตัวได้อย่างรู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่จะมาถึง ซึ่งเชื่อกันว่าการศึกษาที่เป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องเหมาะสม บนรากฐานแห่งศักยภาพและสภาพแวดล้อมของสังคม สามารถสร้างสรรค์ความก้าวหน้าให้แก่สังคม ทั้งยังสร้างความสมดุลและความกลมกลืนของการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการเมือง เสน่ห์ จามริก (2531, หน้า 35)

ทั้งนี้ การศึกษาที่แท้จริงคือการเปิดโอกาสให้ทุกคนได้เรียนรู้ การเรียนรู้เป็นหัวใจของการดำรงชีวิตและเกิดขึ้นควบคู่กับชีวิตของมนุษย์นับตั้งแต่เกิดจนตาย เพื่อที่จะสามารถดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุข การเรียนรู้ที่เอื้อต่อสภาพสังคมไทยให้มีความก้าวหน้ามั่นคงและเสมอภาคต้องเป็นการเรียนรู้ที่มุ่งพัฒนาศักยภาพ การเรียนรู้ของบุคคล ครอบครัว และชุมชน ส่งเสริมให้บุคคลมีความรู้ และทักษะเพื่อพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตปรับตัวได้กับสถานะโลกปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว สามารถรับข่าวสารใหม่ ๆ แล้วนำมาคิดและตัดสินใจตามปรัชญาการศึกษาในอนาคตพึงถือว่าชีวิตที่มีความสุขคือชีวิตที่มีการเรียนรู้ สิปพนนท์ เกตุทัต (2539, หน้า 19)

การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ในหลายรูปแบบ เช่น การเรียนรู้ในระบบโรงเรียน หรือ Formal Education เป็นรูปแบบของการจัดการศึกษาที่เกิดขึ้นมาเมื่อไม่กี่ร้อยปีมานี้เองแต่เนื่องจากการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและมีสถาบันที่รับผิดชอบชัดเจนจนกระทั่งในปัจจุบันหลายคนจึงเข้าใจไปว่าคำว่าการศึกษาหมายถึงความถึงการศึกษาในระบบ โรงเรียนเท่านั้น ธรรมชาติของการศึกษาประเภทนี้อยู่ที่มีหลักสูตร ระเบียบปฏิบัติ และการกำหนดบทบาทของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องไว้ค่อนข้างแน่นอน มีการกำหนดขอบเขตเกี่ยวกับวัยและสถานภาพของผู้เรียนไว้ชัดเจน มีการแบ่งระดับการเรียนตามลำดับชั้น

การเรียนรู้นอกระบบโรงเรียน หรือการศึกษานอกโรงเรียนหรือ Nonformal Education หมายความว่าถึง กิจกรรมการศึกษา การฝึกอบรม การเผยแพร่ความรู้และคุณค่าต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนอกระบบโรงเรียน ไม่ว่ากิจกรรมนั้นจะแยกต่างหากหรือเป็นส่วนประกอบของกิจกรรมอื่นที่มีขอบเขตกว้างขวางกว่า โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจะให้บริการแก่กลุ่มเป้าหมายที่

สามารถระบุตัวได้ และตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงความคิด ทักษะ ทักษะหรือระบบการรับรู้ของบุคคล การศึกษานอกระบบนี้อาจมีการกำหนดหลักสูตรและกฎเกณฑ์บางประการ แต่หลักสูตรและกฎเกณฑ์ทั้งหลายมักจะยืดหยุ่นและให้เสรีภาพมากกว่าการศึกษาในระบบ

การเรียนรู้ตามอัธยาศัยหรือการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ หรือ Informal Learning เป็นระบบการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติวิสัย มีหลายวิธีในการเรียนรู้ของบุคคล ความคิดใหม่ ๆ ความจริง ทักษะ และทักษะต่าง ๆ เป็นผลมาจากการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมในแต่ละวัน ในโอกาสและสถานะต่าง ๆ ดังนั้นการเรียนรู้ในรูปแบบนี้จึงเป็นการเรียนรู้จากธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ซึ่งบุคคลจะได้รับการเรียนรู้และเกิดการเรียนรู้จากการดำเนินชีวิตประจำวัน ไม่มีการกำหนดหลักสูตร ระเบียบวิธีหรือแบบแผนใด ๆ ทั้งสิ้นเป็นระบบที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาไม่ว่าจะรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม ตัวอย่างของการเรียนรู้ลักษณะนี้ได้แก่ การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายในครอบครัวหรือในสถานที่ทำงาน เป็นต้น ชูเกียรติ ลิขสุวรรณ (2535, หน้า 21-22)

การเรียนรู้ในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียนเป็นที่เข้าใจกันอย่างกว้างขวางว่าองค์กรของรัฐและเอกชนเป็นผู้รับผิดชอบ เป็นการเรียนรู้ที่จัดอย่างเป็นทางการ เช่น เป็นชั้นเรียนเป็นการประชุมปฏิบัติการ การศึกษาผู้ใหญ่ การฝึกอบรม มีครูผู้สอน มีหลักสูตรกำหนดไว้ซึ่งอาจมีการจัดการเรียนรู้ให้ในลักษณะของการเข้าฟังการบรรยาย การฝึกอบรม การดูงาน การจัดนิทรรศการเป็นครั้งคราวตามระยะเวลาของการจัดกิจการ เช่น การเรียนในมหาวิทยาลัยหรือในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ เป็นการศึกษาอบรมที่จัดโดยห้างร้านต่าง ๆ ทั้งนี้การเรียนรู้แบบเป็นทางการนี้อาจเกิดจากการดำเนินงานของหน่วยงานรัฐหรือหน่วยงานของเอกชนก็ได้ เป็นการศึกษาเพื่อเตรียมบุคคลไปประกอบอาชีพ ให้บุคคลที่ได้รับการศึกษาแล้วต้องออกไปทำงานตามที่กำหนดให้โดยได้กรอบการศึกษามาให้กับชาวบ้าน กำหนด กฎเกณฑ์มาให้ทั้งสิ่งที่จะเรียนรู้และสิ่งที่จะทำต่อไปข้างหน้า เช่น เรียนจบสาขาช่างต้องไปเป็นช่าง เรียนจบบัญชีต้องไปเป็นนักบัญชี เรียนจบกฎหมายต้องไปเป็นนักกฎหมาย การศึกษาที่ให้กับชาวบ้านเป็นการศึกษาด้านใดด้านหนึ่งโดยเฉพาะ พร้อมกับมีสิ่งใหม่มาส่งเสริมช่วยให้เกิดการเรียนรู้ขึ้นนั้นจะเป็นการศึกษาที่บังคับให้รับเอาแนวของวัฒนธรรมแบบใหม่ตามแบบอย่างของตะวันตกเข้ามาเริ่มตั้งแต่เรื่องของชีวิตความเป็นอยู่ ประเพณี ความเชื่อของชาวบ้านก็ถูกบังคับให้เป็นไปตามแนวของวัฒนธรรมแบบใหม่ทั้งสิ้น โอกาสที่ชาวบ้านจะได้คิดเองทำเองนั้นมีน้อยลง ๆ ทุกคนต่างมุ่งศึกษาเพื่อประกอบอาชีพ การศึกษาของคนมีความคิดว่าต้องศึกษาเพื่อให้ได้มีงานทำ ๆ ได้เงินเยอะ ๆ ศึกษาเพื่อจะได้เป็นเจ้าของคนไหนคน จะได้มีหน้ามีตา สังคมยกย่อง นับถือ เรียน

จบแล้วต้องมีประกาศนียบัตรรับรองหรือได้รับปริญญาเป็นความภาคภูมิใจของพ่อแม่ หรือวงศ์ตระกูล

แต่การเรียนรู้อีกรูปแบบหนึ่งซึ่งมีความสำคัญและแสดงถึงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของไทยนั้นคือการเรียนรู้ของชุมชน อันเป็นการเรียนรู้แบบดั้งเดิมที่ถ่ายทอดวัฒนธรรม ความเชื่อ ภูมิปัญญาและคุณค่าต่าง ๆ ที่ทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ การเรียนรู้นี้กำลังได้รับความสนใจและการฟื้นฟูอีกครั้งเพราะจะเป็นทางเลือกที่ดีแก่ชุมชน นอกจากนี้การเรียนรู้ดังเดิมยังเป็นปัจจัยในการช่วยให้คนรักและสามารถอยู่ในท้องถิ่นได้อย่างพึงพอใจ การเรียนรู้ช่วยให้ผู้เรียนสามารถทำงานมีเสรีภาพมีความรับผิดชอบในหน้าที่และใช้ชีวิตในชุมชนของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ สิปพนนท์ เกตุทัต (2539, หน้า 18)

จากปรากฏการณ์ดังกล่าว ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษารูปแบบการเรียนรู้แบบดั้งเดิมของชุมชน ตลอดจนเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการเรียนรู้แบบดั้งเดิมในชุมชนว่ามีที่มาและสืบทอดต่อมาจนกลายเป็นรูปแบบและขนบธรรมเนียมในการยึดถือให้ชุมชนรุ่นหลังได้ปฏิบัติอย่างต่อเนื่องกันมานับเป็นร้อย ๆ ปีและเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนตลอดจนคนทั่วไปอย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษารูปแบบการเรียนรู้แบบดั้งเดิมของชุมชนชนบทในภาคเหนือ
2. เพื่อศึกษาเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการเรียนรู้แบบดั้งเดิมในชนบทภาคเหนือ

นิยามศัพท์

การเรียนรู้แบบดั้งเดิม หมายถึง การเรียนรู้วิถีชีวิตของคนในชุมชนในรูปแบบของวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ

รูปแบบการเรียนรู้ หมายถึง การเรียนรู้จากประสบการณ์ในการทำงาน การทำกิจกรรม การร่วมกิจกรรมในชุมชน รวมถึงการเรียนรู้โดยผ่านการเป็นลูกมือ เป็นต้น

ขอบเขตของการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งขอบเขตของการศึกษาวิจัย ดังนี้

1. ขอบเขตพื้นที่

พื้นที่ที่ศึกษา ผู้วิจัยได้เลือก บ้านป่าเป้า หมู่ที่ 8 ตำบลหนองตอง อำเภอหางดง จังหวัด เชียงใหม่ เป็นพื้นที่ทำวิจัย ซึ่งมีเหตุผลในการเลือกดังนี้

- 1.1 เป็นหมู่บ้านที่มีลักษณะเป็นชนบท
- 1.2 หมู่บ้านตั้งมานานกว่า 100 ปี คนในชุมชนส่วนใหญ่เกิดและโตในหมู่บ้าน และหมู่บ้านดังกล่าวมีวัดตั้งขึ้นมาพร้อมกับหมู่บ้าน หรือระยะเวลาใกล้เคียงกัน
- 1.3 มีคนในหมู่บ้านที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพการณ์ต่าง ๆ เช่น ผู้อาวุโส สล่า(ช่างฝีมือในหมู่บ้าน) หรือชาวบ้านคนอื่น ๆ
- 1.4 เป็นหมู่บ้านที่ยังคงไว้ซึ่งประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นดั้งเดิมอยู่มาก
- 1.5 ระยะทางในการเดินทางไปศึกษาหาข้อมูลไม่ไกลเกินไปนัก

2. ขอบเขตเนื้อหา

- 2.1 บริบทชุมชน โดยศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชน เช่น
 - สภาพทางกายภาพ (สภาพของชุมชน การตั้งบ้านเรือน)
 - ประวัติความเป็นมาของชุมชน (ความเป็นมาของชุมชน กลุ่มคนที่เริ่มมาอยู่ตั้งแต่แรก เหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงในชุมชน)
 - การประกอบอาชีพ(อาชีพของชุมชนตั้งแต่แรก ความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชน)
 - ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน (การพึ่งพาอาศัยกัน และสภาพทางสังคมอื่น ๆ เช่น การรวมกลุ่ม)
- 2.2 การเรียนรู้แบบดั้งเดิมในชนบทภาคเหนือ (ภาษาพูด ประเพณี ความเชื่อ การประกอบอาชีพ การจัดการทรัพยากร การดูแลสุขภาพชุมชน เป็นต้น)
- 2.3 รูปแบบการเรียนรู้แบบดั้งเดิมของชุมชน เช่น
 - 2.3.1 การเรียนรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติหรือจากประสบการณ์ ได้แก่ การทำนา การทำจักสาน การทอผ้า

- 2.3.2 การเรียนรู้ที่เกิดจากการสังเกต การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ได้แก่ การสังเกตงานบ้านงานเรือน งานอาชีพ และงานพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในบ้านและในชุมชน
- 2.3.3 การเรียนรู้ที่เกิดจากการเข้าร่วมกลุ่มกิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมทางสังคม กิจกรรมตามประเพณี กิจกรรมตามความเชื่อ
- 2.3.4 การเรียนรู้ที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ได้แก่ การติดต่อสื่อสารกัน ในชุมชนของชาวบ้านที่เกิดขึ้นอยู่เป็นประจำ
- 2.3.5 การเรียนรู้จากการเป็นลูกมือ ได้แก่ การเป็นลูกมือสล่า (ช่าง) เช่น ช่างปลูกสร้างบ้าน การเป็นลูกมือเรียนรู้เกี่ยวกับการเป็นหมอพื้นบ้าน การเป็นลูกมือเรียนรู้เกี่ยวกับงานบ้านงานเรือน การเป็นลูกมือเรียนรู้เกี่ยวกับงานเย็บปักถักร้อย
- 2.3.6 การเรียนรู้อื่น ๆ ได้แก่ การเรียนรู้ผ่านการเล่านิทาน การเรียนรู้ที่เกิดจากการดูว่ากล่าวตักเตือน การเรียนรู้ที่ผ่านคำคมต่าง ๆ
- 2.4 เจื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้แบบดั้งเดิม
- 2.4.1 เจื่อนไขส่วนตัว ได้แก่ ความจำเป็นของชาวบ้านสมัยก่อนทำให้ต้องเรียนรู้และพึ่งพาตนเอง
- 2.4.2 เจื่อนไขทางสังคม ได้แก่ การติดต่อสื่อสารในชุมชน การพึ่งพาอาศัยกัน การรวมกลุ่ม
- 2.4.3 เจื่อนไขทางวัฒนธรรม ได้แก่
- ความเชื่อ เช่น ความเชื่อเรื่องการบวช ความเชื่อเรื่องผี ความเชื่อเรื่องการทำบุญ
 - จารีตประเพณี
 - พิธีกรรม เช่น พิธีการเลี้ยงผี พิธีการแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานศพ
- 2.4.4 เจื่อนไขทางกายภาพ ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ ลักษณะดินฟ้าอากาศ
- 2.4.5 เจื่อนไขทางครอบครัว ได้แก่ การอบรมเลี้ยงดูของครอบครัว อาชีพของครอบครัวและบรรพบุรุษ สถานภาพในครอบครัว